

Replik: Välfärdsreformer gör vinstintresse till samhällsintresse

Dagens Industri den 2 februari 2023

Så länge privata företag tillåtits i välfärdssektorn har det varit en omdebatterad fråga ifall de ska få göra vinst och ge utdelning till sina ägare. Kritikernas huvudargument är att vinstintresset inte är förenligt med bättre välfärdstjänster på grund av ett välfärdsläckage: kapitalavkastningen till ägarna sägs innebära att verksamheten dräneras på resurser som annars skulle komma brukarna till godo. Men stämmer verkligen detta?

I en rapport om skolan och äldreboendena visar vi att vinstintresset kan fås att sammanfalla med samhällsintresset. Konkurrensen och närvaron av vinstsyftande aktörer kan leda till allt bättre och mer effektivt producerade tjänster på kvasimarknader. Men det förutsätter att regelverket är rätt utformat. Vi identifierar en stor förbättringspotential – med förbättrade regelverk skulle konkurrensen och närvaron av vinstsyftande aktörer kunna leda till betydligt bättre tjänster än i dag.

Regelverket är särskilt viktigt för innovationskraften. Innovationer är det enda sättet att säkerställa långsiktig produktivitetstillväxt i samhället och det är strävan efter avkastning som sporrar privata företag till innovation – att skapa bättre produkter och effektivare sätt att producera. Blygsamma men fortlöpande förbättringar får stor betydelse på sikt, både vad gäller kostnad och kvalitet.

Välfärdens kvasimarknader skiljer sig dock från vanliga marknader. Företagens intäkter kommer inte från brukarna utan främst från skattemedel. Dessutom är de flesta utförarna fortfarande offentliga aktörer med svagare drivkrafter till innovation.

Det är därför svårare för kvasimarknader att generera det slags information och kunskap som utförare behöver för att innovera och förbättra sig. Möjligheten för brukare att fatta informerade val är också mindre än på vanliga marknader. Det finns dock gott om utrymme för reformer som förbättrar situationen.

Skolföretagens incitament styrs av de mål som fastställs i läroplaner och myndighetsdirektiv. Om målen är ogenomtänkta eller vaga leder inte företagets vilja att konkurrera och eftersträva vinst till önskvärda resultat. Här gäller det alltså att inflationssäkra betygen och se till att skolor konkurrerar om att tillhandahålla kunskap, snarare än höga betyg till liten ansträngning. Det förutsätter läro- och kursplaner med väl definierat kunskapsinnehåll och ett betygssystem som garanterar att en viss uppnådd kunskapsnivå ger samma betyg oavsett skola.

Om skolor – offentliga eller friskolor – gravt underpresterar bör driften kunna outsourcas till en extern aktör med dokumenterad kompetens på området. Man bör överväga möjligheten att ge den nya aktören större frihetsgrader kring både ordningsregler och pedagogik.

För äldreomsorgens del bör den dominerande upphandlingsmodellen kompletteras med brukarval, så att äldre och deras anhöriga får mer att säga till om för att styra utförarna rätt. Stockholms stad hör till dem som gått före med att introducera denna kombination av upphandling och valfrihet för särskilda boenden och har sett goda resultat.

Ett sätt att åstadkomma detta är att ge brukaren en "peng" som följer med till det boende som väljs. Precis som gymnasieskolpengen bör denna äldrepeng betalas av hemkommunen men kunna användas i hela landet. Det skulle innebära reella valmöjligheter även för invånare i mindre kommuner och skapa större upptagningsområden för aktörer som vill etablera sig.

Både skol- och äldreboendemarknaderna skulle dessutom gynnas av att informationen från brukarundersökningar blev lättillgänglig och begriplig. Man bör överväga att införa ratingsystem av det slag som finns för många andra tjänster. Framtida brukare skulle då ges bättre beslutsunderlag samtidigt som det blir ännu viktigare för utföraren att vara lyhörd. Också upphandlare av särskilda boenden (och andra tjänster) måste ges möjligt att ta hänsyn till potentiella utförares tidigare leveranser, vilket alls inte är självklart med nuvarande upphandlingslagstiftning.

Alla detaljer kommer inte att bli rätt från början och vissa av reformernas positiva effekter kan dröja. För att säkerställa att vinstintresset och samhällsintresset sammanfaller måste politiska beslutsfattare tänka långsiktigt och fortsätta betona värdet av konkurrens och vinstsyftande företag samtidigt som man anpassar regelverken. Då minskar också frestelsen att utnyttja svagheter i systemen. Företag kan i stället tänka på sitt långsiktiga engagemang och fokusera på utvecklandet av bättre välfärdstjänster.

Ingen vinner på detaljstyrning. Poängen med de reformer vi föreslagit är att underlätta för välfärdsmarknaderna att själva generera den information och kunskap som behövs. Utförarna får då bättre förutsättningar att konkurrera baserat på sådant som brukarna värderar högt, vilket stimulerar till innovationer som sedan, om de visar sig värdefulla, kopieras av andra aktörer. Just eftersom dessa marknader fortfarande domineras av offentliga utförare med svagare drivkrafter till innovation och förbättringar blir det ännu viktigare att de privata utförare som faktiskt finns kan ta risker i förhoppning om framtida avkastning. Med väl avvägda regelverk kan vinstintresset då fås att sammanfalla med samhällsintresset.

Niklas Elert

Magnus Henrekson